

УДК 658.14:005.415(477)

Домбровська С. О.

Одеський національний економічний університет

ВПЛИВ ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРОЮ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті досліджено деіндустріалізаційні процеси та їх вплив на управління структурою капіталу підприємств України. Проаналізовано основні фінансово-економічні показники підприємств промислового сектору країни. Обґрунтовано необхідність вжиття реіндустріалізаційних заходів для економіки України. Виявлено основні проблеми формування оптимальної структури капіталу підприємств. Висвітлено зарубіжний досвід країн Європейського Союзу щодо вдосконалення управління структурою капіталу в умовах деіндустріалізації.

Ключові слова: капітал, управління структурою капіталу, оптимальна структура капіталу, деіндустріалізація, промисловість.

Постановка проблеми. У притаманних цьому часу умовах розвитку економіки, змінах механізму фінансування діяльності підприємств для підвищення ефективності діяльності підприємства необхідно вдосконалити систему його управління, особливо систему управління капіталом та його структурою. Недостатність обсягу власного капіталу, труднощі залучення додаткового капіталу, непередбачувані зміни зовнішнього середовища зумовлюють актуальність розроблення стратегії формування капіталу та управління його структурою, що дало б можливість отримати максимальний результат використання коштів.

Ускладнюють досягнення досконалості процесу формування та використання капіталу деіндустріалізаційні процеси, які неможливо не відзначити за роки незалежності країни. Деіндустріалізація є новим етапом розвитку економічних відносин та процесів, тому генерує необхідність нового погляду на формування стратегії управління структурою капіталу підприємства відповідно до сучасних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню управління структурою капіталу присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як С. Майер, М. Міллер, Ф. Модільяні, У. Салмон, Дж. Хікс, І.В. Журавльова, І.Л. Латишева, Н.І. Передерієнко.

Особливу увагу проблемі деіндустріалізації та її впливу на економічні процеси приділили у своїх роботах В.М. Геєць, А.А. Гриценко, Л.А. Дайнеко, Т.Г. Добрава, М.І. Зверяков, П.С. Єщенко, О.В. Макарова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Значна кількість наукових праць з цієї теми свідчить про актуальність та необхідність визначення завдань, а також їх вирішення. Однак у роботах не представлено вплив процесів деіндустріалізації, які характерні для сучасного економічного простору країни, на формування стратегії управління структурою капіталу підприємства. Постіндустріальний період диктує нові умови функціонування підприємств та вимагає від них оперативного реагування на будь-які зміни, особливо питання фінансування фінансово-виробничої діяльності.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу тенденцій змін структури капіталу підприємств України, зокрема промислового сектору економіки, та окресленні основних проблем управління капіталом, його структурою, спричинених впливом процесів деіндустріалізації.

Виклад основного матеріалу. Деіндустріалізаційні процеси, які яскраво відстежуються в Укра-

їні, супроводжуються зменшенням частки промисловості у валовому внутрішньому продукті. За роки незалежності частка промисловості у ВВП країни скоротилася втричі, і у 2018 році вона становила приблизно 15% [1]. Якщо на початку 90-х років ХХ ст. індустріалізаційний потенціал України був представлений приблизно 8 500 промисловими корпораціями, то сьогодні їх кількість вже менше однієї тисячі.

Постіндустріальний період країн Європейського Союзу характеризується зовсім іншими рисами: індустріалізація підготувала фундамент для органічного переходу до фази розвитку сектору послуг, забезпечивши необхідною кількістю продукції та матеріалів для надання цих послуг, високою купівельною спроможністю населення та впровадженням новітніх розробок. Для суспільства з низьким рівнем доходів деіндустріалізація може спричинити не лише стагнацію, але й так званий глухий кут подальшого розвитку економіки країни [2]. Людський капітал зазнає на собі важкого удару: деіндустріалізація у таких умовах супроводжується зростанням безробіття, еміграцією «мізків», зниженням кваліфікації трудових ресурсів, незацікавленістю в отриманні освіти, зниженням наукоємності освіти, розширенням тіньового сектору та нелегальної діяльності. Це свідчить про те, що Україна повинна втілити стратегію нової індустріалізації, базуючись на економічній свободі, звільненій енергії громадян та власних унікальних можливостях.

Необхідно констатувати той факт, що Україна увійшла в досить небезпечну для неї хвилю розвитку та втрачає науково-технологічні галузі, економіка сьогодні відзначається як аграрно-сировинна. Паралельно з розвитком сфери послуг Україна історично вибрала вектор, пов'язаний із сільським господарством. Нині Україна є сільськогосподарським локомотивом та ведучим світовим постачальником сільськогосподарської продукції. Велике значення у функціонально-галузевій структурі сільського господарства мають сфери переробної промисловості, які у сукупності створюють єдиний комплекс. Стає зрозумілим, що навіть орієнтація на сільське господарювання неможлива без підтримки промислового сектору економіки. Саме промисловість може та має стати важелем розвитку економіки країни. Економічний розвиток та науково-технологічний прогрес в економіці України неможливі без стабільного економічного становища промисловості як сектору економіки.

Варто звернути увагу на те, що останніми роками в країні розгорнута політика приватизації

важливих стратегічних об'єктів промисловості. Так, для порівняння, у Франції частка державної власності складає 40%, у США – 20%, в Україні – 12%. Здебільшого після приватизаційних процесів промислові підприємства не можуть функціонувати далі та зникають з ринку, що спричиняє трансформацію України лише у сировинний придаток на міжнародному ринку. Так, частка сировини в обсязі експорту країни перевищує 80%.

Головною «жертвою» нових реформ стала саме галузь машинобудування, питома вага якої в промисловому виробництві у 2018 році складає 5% (для порівняння, у 2013 році цей показник був більше 10%). Основною причиною є розрив коопераційних зв'язків з Росією, відповідно, заборона на поставки продукції. Стосовно ринку Європейського Союзу, то затребуваною продукцією машинобудування є виробництво підшипників, кабелів та різних комплектуючих за давальницькими схемами з європейських країн, причому це завдання може виконати навіть малий бізнес у кустарних умовах [3].

Досвід індустріально-розвинених країн свідчить про те, що саме ця галузь є індикатором та каталізатором промислового розвитку.

Доречно зазначити, що машинобудування є єдиною галуззю промисловості, яка забезпечує впровадження досягнень науково-технологічного прогресу в усі інші сектори економіки. К.В. Король у своїй праці [4] підкреслює, що функціонування машинобудівних підприємств здійснюється в умовах динамічних змін зовнішнього середовища під впливом посилення глобалізаційних процесів в економіці, політичних факторів, наслідків світових фінансових криз тощо.

На думку М.І. Зверькова [5], деіндустріалізація національної економіки, яка відбулась, привела до орієнтації виробництва на постачання на експорт продукції виключно аграрно-сировинного комплексу. Така негативна тенденція ставить країну перед екзистенціальним вибором: залишатись на узбіччі науково-технічного прогресу й далі перетворюватись на «аграрну супердержаву» або все ж таки прийняти ті виклики, які продиктовані сучасними революційними змінами, що відбуваються в процесі реіндустріалізації промисловості у високорозвинених країнах та країнах нової індустріальної хвилі.

За останні роки в країні відзначається тенденція до зменшення кількості активних під-

приємств. У 2017 році порівняно з 2010 роком загальна кількість підприємств України скоротилась на 10,71%, кількість промислових підприємств України – на 11,49% [6]. Більш яскраво тенденція до скорочення кількості підприємств починає виражатися з 2014 року, який відзначився політичною кризою в країні.

Згідно з даними структури підприємств України за видами економічної діяльності частка промислових підприємств у 2017 році порівняно з 2010 роком зменшилась на 1%; на противагу цьому, кількість підприємств сільського/лісового/рибного господарства зросла на 2%, нерухомості – на 3%, адміністративного обслуговування – на 1%, інформації та телекомунікації – на 1% [6]. Це свідчить про вектор згортання підприємств промислової діяльності, розширення сектору послуг та аграрного сектору.

Наявний стан динамічних змін кількості підприємств може свідчити про процес відсіювання слабких підприємств, які не мають змогу конкурувати на ринку в умовах невизначеності та ризику, а також про те, що лишаються сильні лідери, спроможні пристосуватися до трансформації економічного середовища України.

Перед підприємствами, які поки що спроможні протидіяти впливу негативних економічних факторів, постає завдання формування стратегії фінансування фінансово-господарської діяльності, залучення необхідного капіталу та його ефективного використання.

Однією з характерних рис нераціональної політики управління капіталом підприємства є низький рівень завантаженості виробничих потужностей, що є фактом деіндустріалізаційного процесу. Представимо на рис. 1 завантаженість українських промислових підприємств порівняно з країнами Європейського Союзу.

Відповідно, виробничі потужності промислових підприємств країн Європейського Союзу протягом досліджуваних 1997–2018 років мають рівномірне завантаження в середньому на рівні приблизно 80%. Незначне зниження завантаження помітне в роки світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. Для української промисловості характерне зростання завантаженості протягом аналізованого періоду. Це спричинене тим, що, отримавши у 1991 році незалежність, Україна виявилась не готовою до нових умов. Саме на 90-ті роки ХХ ст. припадає занепад господарства

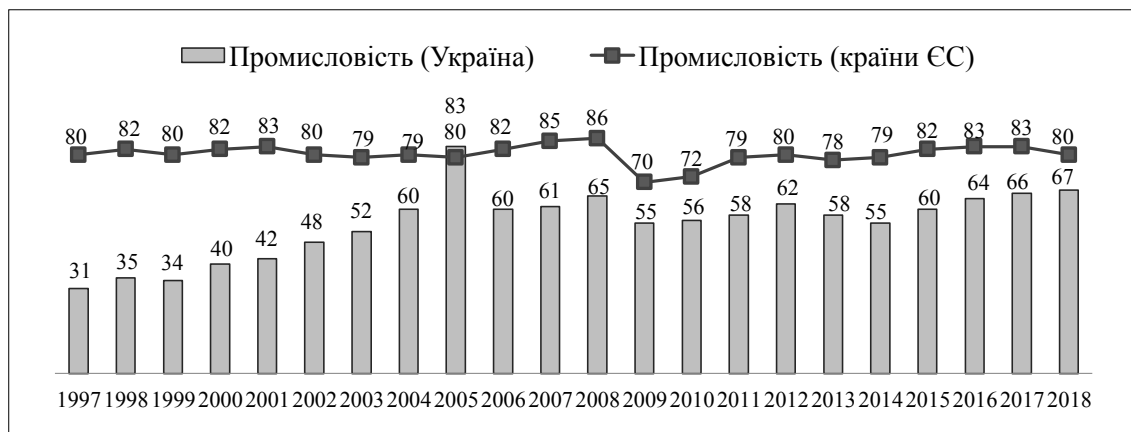

Рис. 1. Завантаженість виробничих потужностей промислових підприємств України та країн Європейського Союзу, %

Джерело: побудовано автором за даними джерел [6; 7]

країни. Протягом 1990–1994 років ВВП зменшився на 44%, національний дохід – на 54%, промислове виробництво – на 44%. У 1994 році падіння української промисловості становило 27,7%, що стало найбільшим показником за цей період. Сільське господарство у 1990–1993 роках зазнало скорочення на 25%. Також першій половині 1990-х років притаманна величезна інфляція. У другій половині 90-х років кризові процеси сповільнилися, почав відбуватися процес економічного зростання, який був перерваний світовою кризою 2008–2009 років. Для 2005 року характерний стрибок завантаженості потужностей, який був пов'язаний зі впровадженням 1 273 нових технологічних процесів, але в наступні 2006–2007 роки цей показник, на жаль, скоротився удвічі [8]. У 2018 році завантаженість потужностей переробної промисловості складає 67%, зокрема машинобудування – 72,5%.

Низький рівень завантаженості спричинений високим моральним та фізичним зносом основних засобів, який з кожним роком лише посилюється. Сформовані фінансові ресурси спрямовуються значною мірою на процес споживання, лише приблизно 10% підприємств спрямовують їх на придбання машин, обладнань, програмного забезпечення. Це свідчить про недалекоглядне управління структурою капіталу, адже підприємства задовольняють поточні необхідності, не орієнтуючись на майбутні періоди, які можуть стати великою загрозою банкрутства. Так, у структурі капіталу лише 14% коштів спрямовуються на фінансування оновлення виробництва. Це мізерний показник для катастрофічного стану матеріально-технічної бази вітчизняних підприємств.

Постає питання про те, яким же може бути отриманий підприємством фінансовий результат від діяльності під час проведення неефективної політики фінансування його потреб.

Детальна динаміка питомої ваги прибуткових підприємств України наведена на рис. 2.

Отже, 72% підприємств промислового сектору країни, зокрема 67% машинобудівних підприємств, є прибутковими. У зоні ризику перебувають приблизно 30% промислових підприємств, які за результатами своєї діяльності не отримують прибуток. Характерним наслідком кризових явищ економічного розвитку підприємств стала саме гостра нестача капіталу, яка істотно позначилась на ефективності господарювання.

Пропонуємо до уваги на рис. 3, 4 аналіз змін питомої ваги компонентів капіталу підприємств України.

Встановлене зменшення частки власних ресурсів у структурі капіталу підприємств України (особливо промислових). Підприємства гостро відчувають нестачу власних коштів та нараджають зобов'язання для підтримки й розвитку подальшого функціонування.

Проведений аналіз стану промислової сфери дає змогу виділити основні проблеми, які є перепонами в побудові оптимальної структури капіталу підприємства:

- недостатньо ефективна фінансова діяльність промислових підприємств;
- відсутність змоги формувати необхідні обсяги власних фінансових ресурсів;
- відсутність доступу до недорогих позикових коштів;
- відсутність інвестиційно привабливого законодавства, дієвих гарантій для інвестора;
- неефективна структура промислового виробництва, яка не відповідає структурі виробничих потужностей;
- відсутність можливості виходу на міжнародний ринок фінансових ресурсів;
- несвочасні розрахунки за використання капіталу;
- нераціональне спрямування фінансових ресурсів, яке спричиняє неефективність виробничого процесу;
- недостатній обсяг коштів, що нейтралізує можливість підвищення рівня підготовки працівників;
- відсутність міжгалузевої збалансованості виробництва на основі закінченого технологічного циклу;
- незадовільний рівень інноваційної діяльності на більшості підприємств, а саме низький (порівняно з потенційними можливостями) рівень впровадження науково-технічних розробок у виробництво та випуск інноваційної продукції;
- недостатній рівень завантаження виробничих потужностей підприємств різних галузей, надмірність наявних виробничих потужностей з огляду на реальні потреби внутрішнього й зовнішнього ринків;
- високий рівень зносу основних фондів (моральний та фізичний) в більшості галузей промисловості, значне відставання стану основних фондів від технологічного рівня розвинених країн;

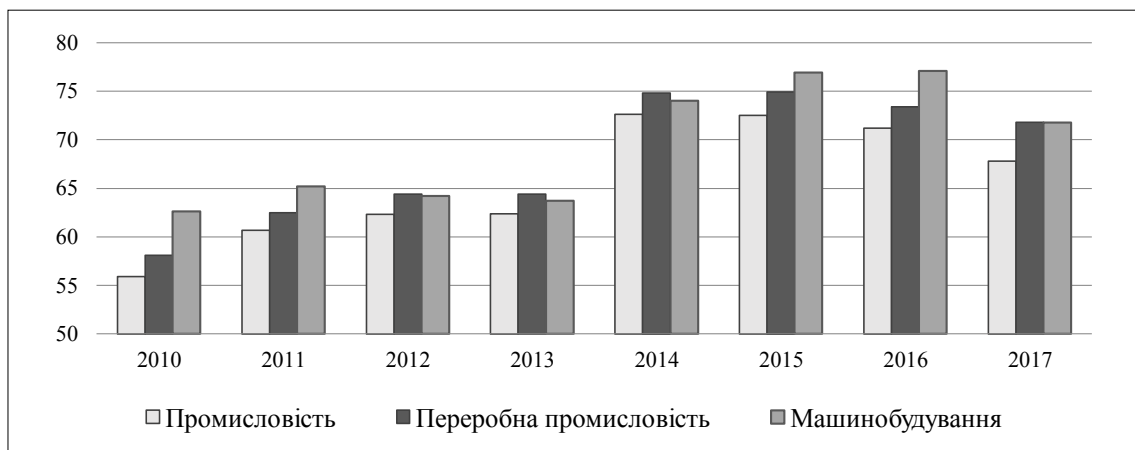

Рис. 2. Питома вага підприємств промисловості України, які отримали чистий прибуток, %
Джерело: розраховано, побудовано автором за даними джерела [6]

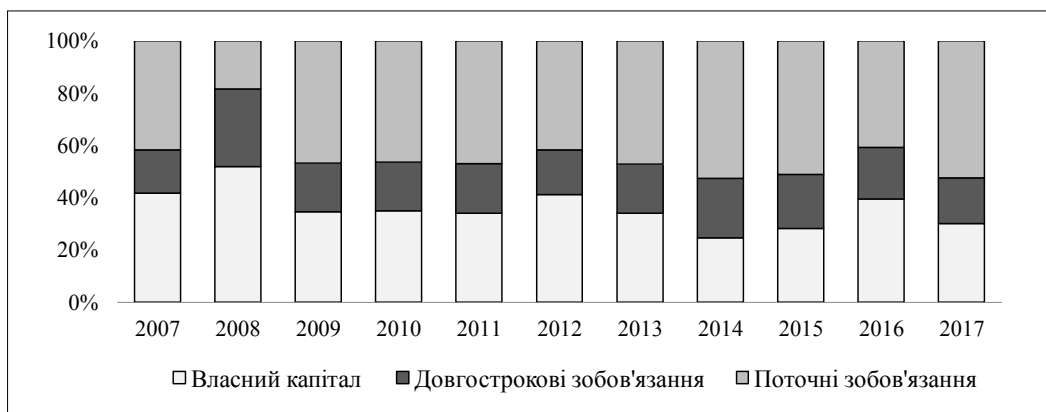

Рис. 3. Динаміка структури капіталу підприємств України, 2007–2017 роки, %

Джерело: розраховано, побудовано автором за даними джерела [6]

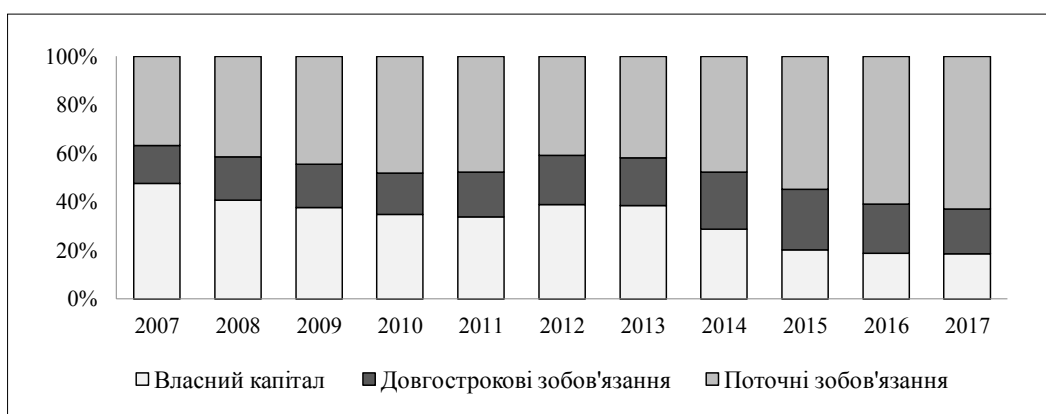

Рис. 4. Динаміка структури капіталу промислових підприємств України, 2007–2017 роки, %

Джерело: розраховано, побудовано автором за даними джерела [6]

– погіршення фінансового потенціалу та матеріально-технічної бази науково-дослідних установ.

– відсутність високого іміджу та інвестиційної привабливості промислових підприємств.

Такий стан речей свідчить про безумовну необхідність удосконалення управління структурою капіталу, адже нині у підприємств майже відсутній фундамент у формі власних фінансових ресурсів, що спричиняє втрату фінансової стійкості та загрозу опинитися в катастрофічній «борговій ямі».

Висновки і пропозиції. Вдосконалення управління структурою капіталу підприємства дасть можливість підприємству сформулювати необхідний обсяг та пропорції елементів капіталу, що в подальшому приведе до таких позитивних змін, як поява можливості модернізації матеріально-технічної бази основних засобів, впровадження інноваційних розробок та підвищення НТП на підприємстві. Фінансові ресурси доцільно спрямувати на формування та розвиток інтелектуаль-

ного капіталу підприємства, адже забезпечення високих заробітних плат знизить необхідність пошуку високооплачуваної роботи за кордоном, проведення тренінгів, семінарів та інших форм навчання для працівників необхідне для підвищення рівня їх підготовки та кваліфікації, а звернення до міжнародного досвіду може вирішити деякі аспекти наявних на підприємстві проблем. Все це значно поліпшить якість продукції та її конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Своєчасні розрахунки з державними органами, банками, страховими організаціями, постачальниками, клієнтами та іншими субпідприємствами значно покращать імідж підприємства на ринку. Оптимально сформована структура капіталу у змозі мінімізувати рівень впливу ризику навколишнього економічного середовища, в якому функціонує підприємство, та підвищити його ринкову вартість, що є показовим індикатором стану підприємства в розвинених країнах світу.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua> (дата звернення: 10.02.2019).
2. Доброва Т.Г. Деіндустріалізація економіки в контексті економічної безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2017. № 12. С. 86–92.
3. Чумакова Т.М. Значення машинобудівного комплексу регіону в економіці України. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 93–95.
4. Король К.В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 2. С. 158–163.

5. Звяряков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання. *Економіка України*. 2017. № 12. С. 3–12.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.02.2019).
7. European Commission, Directorate General of Economic and Financial Affairs. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/index_en.htm (дата звернення: 05.02.2019).
8. Тарасова Н.В., Клименко Л.П., Ємельянов В.М. та ін. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : монографія. Миколаїв : вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 320 с.

Домбровская С. А.

Одесский национальный экономический университет

ВЛИЯНИЕ ДЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА УПРАВЛЕНИЕ СТРУКТУРОЙ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследованы деиндустриализационные процессы и их влияние на управление структурой капитала предприятий Украины. Проанализированы основные финансово-экономические показатели предприятий промышленного сектора страны. Обоснована необходимость принятия реиндустриализационных мер для экономики Украины. Выявлены основные проблемы формирования оптимальной структуры капитала предприятий. Освещен зарубежный опыт стран Европейского Союза касательно совершенствования управления структурой капитала в условиях деиндустриализации.

Ключевые слова: капитал, управление структурой капитала, оптимальная структура капитала, деиндустриализация, промышленность.

Dombrovska S. O.

Odessa National Economic University

INFLUENCE OF DEINDUSTRIALIZE PROCESSES ON THE CAPITAL STRUCTURE MANAGEMENT OF UKRAINE'S ENTERPRISES

Summary

The article deals with the deindustrialization processes and their influence on the capital structure management of the Ukrainian enterprises. The main financial-economic indicators of the industrial sector's enterprises of the country are analyzed. The necessity of re-industrialization measures for the Ukrainian economy is substantiated. The main problems in constructing the optimal capital structure of enterprises are revealed. The foreign experience of the European Union countries in improving the management of capital structure in the conditions of deindustrialization is highlighted.

Keywords: capital, capital structure management, optimal capital structure, deindustrialization, industry.